

ERTA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ RIVOJLANISH KECHIKISHINING PSIXOLINGVISTIK ASOSLARI

Shokirova Shaxnoza Dilmurodovna

Nizomiy nomidagi O'z.MPU Pedagogika-psixologiya va inklyuziv ta'lim fakultet Logopediya kafedrasida v.b.professori, pedagogika fanlari doktori (DSc)

Mamatqulova Namuna Fozil qizi

Nizomiy nomidagi O'z.MPU Pedagogika-psixologiya va inklyuziv ta'lim fakultet fakulteti "Logopediya" mutaxassisligi magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17938028>

Annotatsiya. Maqolada ertalik yoshdagi bolalarda nutq rivojlanish kechikishining psixolingvistik asoslarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda nutq kechikishi bilan bog'liq omillar, ularning ijtimoiy va psixologik ta'siri, shuningdek maxsus pedagogik yondashuvlar va metodlar tahlil qilinadi. Maqolada bolalarda nutq rivojlanish kechikishini aniqlash, psixolingvistik tahlil va korreksion ishlarni amalga oshirish metodlari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: nutq rivojlanishi, nutq kechikishi, psixolingvistika, maxsus pedagogika, bolalar, korreksion ishlar.

Annotation. The article aims to study the psycholinguistic foundations of speech development delay in early childhood. The study analyzes the factors associated with speech delay, their social and psychological impact, as well as special pedagogical approaches and methods. The article studies the methods of identifying speech development delay in children, psycholinguistic analysis and implementation of corrective work.

Keywords: speech development, speech delay, psycholinguistics, special pedagogy, children, corrective work.

Аннотация. Целью статьи является изучение психолингвистических основ задержки развития речи в раннем детстве. В исследовании анализируются факторы, связанные с задержкой речи, их социально-психологическое воздействие, а также специальные педагогические подходы и методы. В статье рассматриваются методы выявления задержки развития речи у детей, психолингвистический анализ и проведение коррекционной работы.

Ключевые слова: развитие речи, задержка речи, психолингвистика, специальная педагогика, дети, коррекционная работа.

Kirish. Nutq rivojlanishi bolalar psixologik va ijtimoiy rivojlanishining muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Erta yoshdagi bolalarda nutq kechikishi bu bolaning nutq ko'nikmalarini yoshga mos darajada rivojlantira olmasligi yoki rivojlanishining sekinlashuvi holati bo'lib, u shaxsning umumiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Nutq kechikishining paydo bo'lishi turli omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin: genetik, biologik, nevrologik, psixologik va ijtimoiy sharoitlar. Psixolingvistik yondashuv nutq rivojlanishining ichki mexanizmlarini va ularning psixologik asoslarini tushunishga yordam beradi. Bu yondashuv nutqni shakllantirish jarayonida bolaning psixologik holati, kognitiv rivojlanishi, e'tibor va xotira imkoniyatlarini hisobga oladi. Shu nuqtai nazardan, maxsus pedagogik yondashuv bolalarning nutq kechikishini aniqlash, individual korreksion ishlarni tashkil etish va nutq ko'nikmalarini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Erta yoshdagi bolalarda nutq rivojlanish kechikishi bilan bog‘liq masalalarni ilmiy tahlil qilish psixolingvistik asoslarni aniqlash, pedagogik va tibbiy yordamni samarali tashkil etish uchun muhimdir. Shu sababli, nutq kechikishini erta aniqlash va unga psixolingvistik yondashuv orqali kompleks korreksion yordam ko‘rsatish bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda asosiy omil hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Nutq rivojlanish kechikishi mavzusidagi ilmiy adabiyotlar psixolingvistik, pedagogik va psixologik yondashuvlarni birlashtiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutq kechikishi faqat talaffuz yoki so‘z boyligi bilan cheklanmaydi, balki bolaning kognitiv rivojlanishi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy ko‘nikmalariga ham ta’sir qiladi. Islomova (2020) tadqiqotlarida nutq kechikishi bo‘lgan bolalarda diqqat va xotira muammolari ko‘proq uchrashi qayd etilgan, bu esa psixolingvistik tahlilning zarurligini ko‘rsatadi. L.Karimova nutq kechikishini erta aniqlash va individual korreksion ishlarni qo‘llash bolalarning muloqot ko‘nikmalarini sezilarli darajada yaxshilashini ta’kidlaydi. [2.156] Tadqiqotda ta’kidlanishicha, bolalarning nutq kechikishi bilan bog‘liq muammolarni vaqtida aniqlash va shaxsiy yondashuv asosida mashg‘ulotlar tashkil etish, bolaning psixologik holatini qo‘llab-quvvatlash hamda ijtimoiy muhitga moslashuvini yaxshilash imkonini beradi.

A.Djalilov psixolingvistik metodlar yordamida bolalarda so‘z boyligi, talaffuz va grammatika ko‘nikmalarini rivojlantirish samaradorligini tadqiq qilgan. [3.118] Unga ko‘ra, individual yondashuv va muntazam mashg‘ulotlar nutq kechikishini kamaytirishda eng samarali vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, psixolingvistik tahlil bolaning kognitiv va lingvistik imkoniyatlarini baholash orqali pedagogik jarayonni individualizatsiya qilish imkonini beradi. T.Tursunov tadqiqotida ota-onalar bilan uzviy hamkorlik nutq rivojlanish kechikishi bo‘lgan bolalarda ijobiy natijalarga olib kelishini ko‘rsatadi. [4.142] Bolalar uy sharoitida korreksion mashg‘ulotlarni davom ettirganda nutq ko‘nikmalari sezilarli darajada mustahkamlangan. Shu bilan birga, pedagogik amaliyotda ota-onalar bilan tizimli hamkorlik bolalarning motivatsiyasini oshiradi va mashg‘ulotlarga faol jalb qilish imkonini beradi. F.Sultonova nutq kechikishini aniqlash va korreksion ishlarni tashkil etishda psixologik va pedagogik metodlarni integratsiyalashgan holda qo‘llashni tavsiya qiladi. [5.105] Unga ko‘ra, psixolingvistik metodlar bolaning hissiy va kognitiv rivojlanishi bilan bog‘liq muammolarni aniqlash va ularni tuzatishga yordam beradi. Shu bilan birga, nazariy tadqiqotlar nutq kechikishi bilan bog‘liq biologik omillar, masalan, eshitish qobiliyati, til muskullarining rivojlanish darajasi va nerv tizimi holatini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, nutq rivojlanish kechikishini psixolingvistik asosda o‘rganish va individual pedagogik yondashuvni qo‘llash bolalarda so‘z boyligi, talaffuz, grammatik ko‘nikmalar va muloqot madaniyatini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, ota-onalar bilan hamkorlik va uy sharoitida

davomiy mashgʻulotlar bolalarning nutq koʻnikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, nutq kechikishini kompleks oʻrganish biologik, psixologik va ijtimoiy omillarni birlashtirgan yondashuvni talab qiladi.

Metodologiya. Tadqiqotda nutq rivojlanish kechikishini aniqlash va korreksion ishlarni tashkil etish uchun bir nechta metodlar qoʻllanildi. Kuzatish orqali bolalarning nutq koʻnikmalari va talaffuzi baholandi. Suhbat va anketalar yordamida ota-onalar va pedagoglarning fikrlari oʻrganildi. Eksperiment orqali individual psixolingvistik mashgʻulotlar natijalari kuzatildi. Yigʻilgan maʼlumotlar tahlil qilinib, eksperiment oldi va keyingi natijalar solishtirildi. Bu metodlar kombinatsiyasi tadqiqotning ilmiy asoslangan va amaliy yoʻnaltirilganligini taʼminladi.

Tahlil va natijalar. Nutq rivojlanishining psixolingvistik asoslari nutqni shakllantirishdagi psixologik va lingvistik komponentlarni oʻrganishga qaratilgan. Nutq kechikishi bolada soʻz boyligi, grammatika, talaffuz va muloqot koʻnikmalarining kechikishini oʻz ichiga oladi. Psixolingvistik yondashuv nutqning kognitiv va emotsional jarayonlar bilan chambarchas bogʻliqligini taʼkidlaydi. Vygotskiy nazariyasi bolalarda nutq rivojlanishini ijtimoiy oʻzaro taʼsir orqali tushuntiradi. Shuningdek, Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi bolaning nutq koʻnikmalari uning kognitiv imkoniyatlari bilan chambarchas bogʻliqligini koʻrsatadi. Shu nuqtai nazardan, nutq kechikishini aniqlash va korreksion ishlarni tashkil etishda bolaning yoshiga mos psixologik va lingvistik xususiyatlarini hisobga olish zarur. Biologik va nevrologik tadqiqotlar esa nutq kechikishi bilan bogʻliq organik omillarni aniqlashga yordam beradi. Masalan, eshitish qobiliyati, nerv tizimi holati va til muskullarining rivojlanish darajasi bolaning nutq imkoniyatlarini belgilaydi. Shu bilan birga, psixologik omillar: eʼtibor yetishmasligi, stress, oilaviy muhit va ijtimoiy qoʻllab-quvvatlashning yetishmasligi nutq kechikishiga sezilarli taʼsir koʻrsatadi.

Eksperimental tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, nutq rivojlanish kechikishi boʻlgan bolalarda psixolingvistik metodlar va individual korreksion mashgʻulotlar nutq koʻnikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Kuzatish va eksperiment davomida bolalarda soʻz boyligi, talaffuz, grammatika va muloqotga qiziqish darajasida sezilarli oʻzgarishlar kuzatildi.

Bolalarning **soʻz boyligi oshdi**. Individual mashgʻulotlar orqali yangi soʻzlar va ularning maʼnolari bolalarga tanishtirildi, bu esa ularning muloqot qobiliyatini yaxshilashga xizmat qildi. Bolalar turli vaziyatlarda oʻz fikrini aniq va toʻgʻri ifodalashni oʻrganishdi, bu esa nutq rivojlanishidagi kechikishni kamaytirishga yordam berdi.

Mashgʻulotlar davomida bolalarga talaffuzni toʻgʻri shakllantirish boʻyicha mashqlar berildi, soʻzlarni toʻgʻri ishlatish va grammatik jihatdan toʻgʻri gap tuzishni oʻrgatish metodlari qoʻllanildi. Natijada, bolalar nutqining aniqligi va tushunarli boʻlishi oshdi, muloqot jarayoni samaraliroq boʻldi.

Eksperiment davomida guruhli mashgʻulotlar va rolli oʻyinlar orqali bolalar bir-birlari bilan muloqot qilishni oʻrganishdi. Shu bilan birga, pedagoglar tomonidan ragʻbatlantirish va motivatsiya berish usullari qoʻllanildi, bu bolalarning faol ishtirokini oshirdi.

Ota-onalar bilan hamkorlikning ahamiyati muhimligi aniqlandi. Ota-onalar korreksion mashgʻulotlarda faol ishtirok etganda, bolalar uy sharoitida ham mashqlarni

davom ettirishdi. Bu esa nutq ko'nikmalarining mustahkamlanishiga va bolaning muloqot jarayonida o'ziga bo'lgan ishonchining oshishiga yordam berdi.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, nutq kechikishini psixolingvistik yondashuv asosida aniqlash va individual pedagogik korreksion mashg'ulotlarni qo'llash bolalarning nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda eng samarali vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, bolalarning psixologik holati, ijtimoiy muhit va ota-onalar bilan uzviy hamkorlik korreksion ishlarning natijadorligini oshiradi. Natijalar asosida xulosa qilish mumkinki, psixolingvistik metodlar va individual yondashuv nutq kechikishi bo'lgan bolalarda so'z boyligi, talaffuz, grammatika va muloqot ko'nikmalarini sezilarli darajada yaxshilash imkonini beradi. Shu sababli, maxsus pedagogik amaliyot nutq kechikishini erta aniqlash, individual mashg'ulotlar va ota-onalar bilan uzviy hamkorlikni o'z ichiga olishi lozim.

Nutq rivojlanish kechikishi bolalarning umumiy rivojlanishi, ijtimoiy integratsiyasi va ta'lim jarayonida muvaffaqiyatini sezilarli darajada cheklashi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq kechikishi bolaning psixologik holati, diqqat va xotira faoliyati, shuningdek, ijtimoiy o'zaro ta'sirlari bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli, nutq rivojlanishini erta aniqlash va psixolingvistik asosda korreksion yordam ko'rsatish bolalarning keyingi ta'lim va ijtimoiy hayotdagi muvaffaqiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Erta yoshdagi bolalarda nutq rivojlanish kechikishi murakkab va ko'p omilli jarayon bo'lib, biologik, psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog'liq. Psixolingvistik yondashuv va individual korreksion mashg'ulotlar nutq kechikishi bo'lgan bolalarda so'z boyligi, talaffuz, grammatika va muloqot ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishga imkon beradi. Korreksion ishlarning samaradorligi bolalarning psixologik holati, ijtimoiy muhit va ota-onalar bilan uzviy hamkorlik bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli, maxsus pedagogik amaliyot nutq kechikishini erta aniqlash, individual mashg'ulotlar va uy sharoitida davomiy qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga olishi lozim. Nutq kechikishini psixolingvistik va pedagogik yondashuv asosida kompleks o'rganish bolalarning ijtimoiy integratsiyasi va keyingi ta'limdagi muvaffaqiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Islomova N. Bolalarda nutq rivojlanish kechikishi: psixolingvistik tahlil. – T.: Pedagogika, 2020. – 132 b.
2. Karimova L. Erta yoshdagi bolalarda nutq ko'nikmalarini rivojlantirish. – Samarkand: Universitet nashriyoti, 2019. – 156 b.
3. Djalilov A. Nutq kechikishi bo'lgan bolalarda psixolingvistik metodlar. – Buxoro: Pedagogika nashriyoti, 2020. – 118 b.
4. Tursunov T. Ota-onalar bilan hamkorlik va nutq rivojlanishi. – T.: Fan, 2021. – 142 b.
5. Sultonova F. Nutq kechikishi va korreksion ishlar metodikasi. – Samarkand: Pedagogika, 2018. – 105 b.
6. Vygotskiy L.S. Myshlenie i rech'. – M.: Prosveshchenie, 1984. – 256 b.
7. Piaget J. The Language and Thought of the Child. – London: Routledge & Kegan Paul, 1959. – 304 p.